

TECHNICAL SERIES № 22

АЕВА (Угода про збереження афро-євразійських
мігруючих водно-болотних птахів)

Керівні принципи щодо збереження № 7

**Керівні принципи стосовно розвитку
екотуризму на водно-болотних угіддях
(ВИТЯГИ)**

Складено: Wetlands International

Затверджено: на другому засіданні Сторін АЕВА
(вересень 2002 р., Німеччина)

Останнє оновлення 19-4-2005

Поетапний план

З метою розвитку екотуризму на водно-болотних угіддях кожна країна має пройти наступні етапи:

Етап 1: Створення державного комітету з питань екотуризму.

Етап 2: Проведення оцінки потенціалу екотуризму в об'єктах сторін-учасниць Угоди АЕВА.

Етап 3: Створення переліку пріоритетних територій, які потребують туристичного управління.

Етап 4: Визначення типу Плану управління, необхідного для кожного об'єкту.

Етап 5: Здійснення техніко-економічного обґрунтування у кожному об'єкті.

Етап 6: Оцінка вразливості водно-болотних птахів у кожному об'єкті.

Етап 7: Оцінка інструментів управління екотуризмом.

Етап 8: Створення місцевих комітетів з управління екотуризмом.

Етап 9: Розробка планів управління екотуризмом.

Етап 10: Виконання планів управління екотуризмом та їх перегляд за необхідності.

Вступ

Туризм є важливим джерелом прибутку для багатьох країн. Природничий туризм - це світове явище, яке швидко розвивається в усьому світі. Втім, прибутковим у довгостроковій перспективі він може бути тільки тоді, коли матиме стійку і збалансовану систему управління. Коли люди, котрі отримують вигоду від туризму, почнуть це усвідомлювати, він стане стимулом для збереження природи.

Екотуризм можна визначити як природний туризм, який сприяє збереженню природи. На територіях із належним управлінням, де процвітає екотуризм, існує правильний баланс між використанням та збереженням.

Екотуризм є єдиною прийнятною формою туризму більшості об'єктів Угоди про збереження афроевразійських мігруючих водно-болотних птахів (Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds, далі – АЕВА). У багатьох країнах ще не повністю використано можливості екотуризму на важливих водно-болотних угіддях і тому потрібно сприяти розвитку і промотуванню екотуризму.

Для успішного розвитку екотуризму у довгостроковій перспективі потрібно слідувати наступним принципам:

- Екотуризм повинен бути спрямований на збереження природи.
- Необхідним є розвиток культурно та економічно чутливого суспільства.
- Екотуризм має бути організований таким чином, щоб місцеві громади стали менш залежними від незбалансованих форм землекористування. Це також підвищить обізнаність щодо важливості збереження природи.
- Екотуристичні компанії, як в державному, так і в приватному секторах, повинні мати екологічну стратегію. При цьому, необхідна наявність кваліфікованого персоналу.
- Туроператори та туристи мають вимагати підвищення екологічних стандартів до їхніх партнерів, готелів і транспортних організацій.
- Необхідно надавати достовірну інформацію та високоякісні послуги.
- Планування та належне управління є важливими для довгострокового успіху.
- Захист довкілля ґрунтується на фінансовій спроможності управління як у державному, так і в приватному секторах.

Як правило, керівники територій, що знаходяться під охороною (особливо в менш розвинутих країнах), страждають від браку технічних, економічних та організаційних ресурсів, необхідних для ефективного управління та розвитку туристичної діяльності. У більшості випадків найбільш резонним є надання концесії фізичним особам, компаніям чи місцевим громадам на конкретну туристичну діяльність. Це передбачає наявність ґрунтового плану управління для об'єкта, а також необхідність примусового впровадження відповідних

інструкцій (регламентів). Концесії разом із вступними внесками сторін-учасниць сприяють механізмам самофінансування.

Неналежне управління екотуризмом часто призводить до завдання шкоди довкіллю, незадоволенню відвідувачів, групових конфліктів та проблем із фінансуванням.

Уряд повинен визнати, що бюджети на основі податків, повинні максимально фінансувати управління ресурсами, а приватний сектор має визнати свою роль у забезпеченні необхідного фінансування, особливо для управління туризмом та досліджень у галузі туризму. Як уряд, так і приватний сектор, мають бути задіяні у цій діяльності і можуть отримувати фінансову вигоду від екотуризму. У деяких країнах, наприклад, Кенії та Канаді, частина всього національного обслуговування парків була перетворена в напівдержавні госпрозрахункові корпорації з самофінансуванням, зі здатністю встановлювати плату, надавати послуги та функціонувати з тією ж гнучкістю, що й оператори у приватному секторі. Такі корпорації отримують кошти, потрібні для управління парками, від своїх відвідувачів та суспільства в цілому.

Етап 1: Створення державного комітету з питань екотуризму

Багато країн вже мають міжвідомчий орган, який займається питаннями туризму та такий, що опікується питаннями збереження природи і управлінням природоохоронними територіями. Сектор, який відповідає за організацію відвідування в другому органі, часто недостатньо розвинутий (див. додаток 1).

Додаток 1: Екотуризм в Африці

В Африці існує постійний контраст між Західною та Східною частинами стосовно управління екотуризмом в національних парках. Рівні розвитку туризму у Східній Африці набагато вищі, ніж у Західній, хоча остання також має значні природні ресурси.

Причини цього явища:

- більша концентрація дикої природи у Східній Африці
- краще розвинуті національні транспортні мережі
- кращі готельні можливості
- більш освічений туристичний персонал
- ефективніша система маркетингу
- краща туристична інфраструктура в парках.

Розробка та моніторинг проектів збалансованого екотуризму мають координуватись спеціальним комітетом. Для країн, які не мають спеціальних державних структур, що займаються туризмом і збереженням природи, першим кроком має стати створення державного Комітету з питань розвитку та моніторингу екотуризму.

Різноманітні державні департаменти мають бути задіяні у контролі суміжних питань, *наприклад*:

- туризм
- збереження природи
- економічні питання
- транспорт та інфраструктура
- сільське господарство
- управління водними ресурсами
- правосуддя (законодавство та правоохоронна діяльність).

В подальшому до комітету мають входити наступні особи:

- експерт з екотуризму
- експерт з питань водно-болотних угідь та водно-болотних птахів
- експерт з питань збалансованого проектування будівель та інфраструктури
- представники неурядових організацій (НУО) та академічних секторів.

Вони можуть мати доступ до ресурсів та спеціалізованої інформації або безпосередній зв'язок з місцевою громадою, якого не мають уряд та приватний сектор.

У випадку залучення іноземних експертів потрібно призначити національних координаторів, котрі навчатися оцінці та управлінню природними ресурсами, питанням впливу на довкілля та екотуризму. Таким чином, ці національні експерти зможуть оцінювати інші проекти власними силами.

У деяких країнах може бути неможливим зробити все одразу, але в ідеалі завдання Комітету повинні включати:

- Формування розуміння сучасної ситуації та майбутнього потенціалу екотуризму в країні.
 - Розробка стратегії розвитку збалансованого екотуризму.
 - Сприяння національному законодавству, яке забезпечує правову основу для діяльності екотуризму як у державному, так і в приватному секторах. Міжнародний союз охорони природи (IUCN) підтримує офіс у Бонні, Німеччина, який спеціалізується на екологічному законодавстві та оцінці і може надати допомогу.
 - Підготовка національного реєстру об'єктів, прийнятних для розвитку екотуризму, а також пріоритетний перелік об'єктів, які найбільше потребують управління екотуризмом (див. етапи 2 та 3).
 - Сприяння підготовці та виконанню планів управління для цих об'єктів шляхом пошуку необхідних коштів та технічної допомоги для частин, які стосуються екотуризму (див. етап 9, розділ 14).
 - Сприяння екотуризму, планування ресурсів та програм, які стосуються екотуризму, заохочення державних і приватних інвестицій у засоби для екотуристів, а також координування діяльності в усіх секторах екотуризму.
 - Інформування щодо екотуризму.
 - Функціонування у якості сполучної ланки між країнами з питань екотуризму.
 - Оцінювання ініціатив інших сторін стосовно екотуризму на територіях АЕВА, які охороняються і не охороняються.
 - Підготовка національних засад для управління планами організації екотуризму із залученням третіх сторін. У межах цього має розглядатись:
 - Об'єктивне та стабільне адміністративне середовище для концесіонерів;
 - Обґрунтована ринкова вартість та відшкодування державних витрат;
 - Техніка безпеки та охорона здоров'я населення;
 - Гарантії того, що об'єкти та послуги туризму, які пропонуються громадськості, є задовільними;
 - Періодична перевірка концесій.
 - Збір даних щодо національного екотуризму.
 - Моніторинг та регулювання діяльності екотуризму в країні.

Етап 2: Проведення оцінки потенціалу екотуризму в об'єктах сторін-учасниць Угоди АЕWA

Визначення потенціалу екотуризму у кожному об'єкті, що входить до Реєстру об'єктів АЕWA (див. Керівні принципи №3: *Керівні принципи щодо складання реєстрів об'єктів для водно-болотних птахів*).

Для кожного об'єкта оцінювання повинне включати:

- Частина 1: Опис поточної ситуації щодо туризму та рекреації.
- Частина 2: Визначення потенціалу екотуризму, а також прогноз:
 - потенційної ємності об'єкта, тобто, максимальної кількості туристів, яку може вміщати ця територія на постійній основі;
 - типів рекреаційної діяльності, можливої в об'єкті, залежно від наявності видів водно-болотних птахів, які тут перебувають; використання об'єкта водно-болотними птахами, а також чутливість оселищ (див. також етапи 6 і 7).

Експерти із питань екотуризму та водно-болотних угідь і мігруючих водно-болотних птахів повинні проводити оцінювання - відвідати об'єкти, щодо яких не достатньо потрібної інформації. Проект підсумкової оцінки має бути представлений максимальній кількості фахівців і, за необхідності, доопрацьовуватися. Після цього оцінка може слугувати основою для одного або декількох реальних проектів, які можуть претендувати на фінансування.

Етап 3: Створення переліку пріоритетних територій, які потребують туристичного управління

Найбільша увага має приділятися важливим об'єктам, як місцям існування водно-болотних птахів, що перебувають під загрозою зникнення, а також тим, де зменшується їх чисельність через неконтрольований туризм. Це будуть об'єкти, де туризм є інтенсивним (Частина 1 аналізу), а потенційна ємність є низькою (Частина 2).

Після складання Плану управління для об'єктів в рамках АЕWA (див. Керівні принципи № 4: *Керівні принципи щодо управління ключовими об'єктами мігруючих водно-болотних птахів*), потрібно врахувати усі можливості для збалансованого екотуризму, особливо у разі його великого потенціалу.

Пріоритет має надаватись природоохоронним територіям для яких уже підготовлено плани управління і які відповідають інформації, отриманій у Чащині 2, для більш різноманітного використання екотуристами, ніж це відбувається в даний час (як представлено у Чащині 1). Потім План управління має доопрацьовуватись з наданням особливої уваги розробці стратегії для екотуризму.

Якщо існують кошти для засобів розвитку екотуризму у конкретному об'єкті, це може стати основою для перенесення об'єкта вище у переліку пріоритетів.

Проект підсумкової оцінки має бути наданий максимальній кількості фахівців і, у разі потреби, має бути доопрацьованим.

Етап 4: Визначення типу Плану управління, необхідного для кожного об'єкту.

Ініціатива щодо розвитку екотуризму у конкретному об'єкті може належати або уряду (через державний комітет з екотуризму) або іншим органам, наприклад:

- посадовцям місцевого, регіонального чи національного парку;
- місцевим, регіональним, національним чи міжнародним НУО з питань збереження природи;
- місцевим, регіональним, національним чи міжнародним туристичним організаціям або туроператорам;
- іншим організаціям чи фізичним особам, наприклад, власникам готелів чи сувенірних крамниць;
- місцевій громаді в цілому.

Рекомендовано, щоб у кожному випадку було складено детальний План управління (див. Керівні принципи № 4: *Керівні принципи щодо управління ключовими об'єктами мігруючих водно-болотних птахів*). Якщо в даний час це неможливо, тоді спочатку має бути складений спеціальний план екотуризму. Проте, комплексний план управління потрібно розробити якнайшвидше.

Державний сектор, власники землі, організації, що надають послуги у приватному секторі та місцева громада в цілому несуть відповідальність за управління комерційним розвитком у заданому напрямку. В багатьох випадках необхідним буде затвердження комплексного підходу до регіонального планування.

Державний сектор (місцевий, регіональний або національний уряд) відповідає за:

- охорону довкілля;
- межі допустимих змін;
- моніторинг впливу та оцінку якості;
- інфраструктуру (дороги, аеропорти, залізничні колії, електроенергію, каналізацію);
- безпеку та правосуддя;
- розв'язання конфліктів.

Державний або приватний сектор разом із місцевою громадою, можуть надавати:

- персональні послуги (проживання, харчування);
- транспорт (автобуси, човни, автомобілі, літаки);
- інформацію (путівники, фільми, книги, відео);
- рекламування об'єктів;
- споживчі продукти (одяг, сувеніри, обладнання).

Етап 5: Здійснення техніко-економічного обґрунтування у кожному об'єкті.

Перед початком розробки детального плану управління екотуризмом потрібно скласти техніко-економічне обґрунтування (далі – ТЕО). Ним має займатись група компетентних осіб, включаючи тих, які задіяні до управління екотуризмом в об'єкті, та тих, котрі можуть мати майбутній інтерес до нього. Таке ТЕО повинно включати екологічні, соціально-культурні та фінансові аспекти.

Якщо національна оцінка потенціалу туризму в об'єкті в рамках АЕWA вже була виконана державним комітетом (див. Етап 2), це може бути використано в якості основи для ТЕО, яке стосується конкретного об'єкта. Підготовка ТЕО може стати базою для проекту, який в подальшому буде фінансуватись.

Група осіб, які виконують ТЕО, повинна обов'язково включати:

- управлінця об'єктом;
- представників місцевих громад;
- експерта з екотуризму;
- експерта з водно-болотних птахів та оселищ водно болотних угідь;
- експерта з питань проектування будівель та інфраструктури.

Важливо, щоб на цьому ранньому етапі був задіяний досвідчений професіонал із сектору екотуризму.

Група має підготувати детальний план потенційного об'єкта для екотуризму шляхом вивчення можливостей для туристів, які хочуть спостерігати за водно-болотними птахами, надмірно не турбуючи їх (див. Етап 6), наявних засобів управління (див. Етап 7) та можливостей для створення засобів для екотуристів (див. Етап 9). З урахуванням соціально-культурних аспектів група фахівців повинна зробити оцінку фінансової спроможності екотуризму в об'єкті. Якщо результати ТЕО будуть позитивними і рішення щодо розвитку екотуризму буде прийнято, то група може сама сформувати ядро комітету з управління екотуризмом для об'єкта (див. Етап 8).

Етап 6: Оцінка вразливості птахів водно-болотних угідь у кожному об'єкті

Ймовірність розвитку збалансованого екотуризму у важливих для мігруючих водно-болотних птахів об'єктах залежатиме від того, як птахи використовують об'єкт. Інформація щодо того, де, коли і як види використовують об'єкт має бути отримана з літератури, від експертів з водно-болотних птахів, а також від місцевого населення. Спеціальна увага має надаватись потребам тих видів, яким загрожує зникнення у світовому масштабі, і які використовують дану територію.

Об'єкт може використовуватись водно-болотними птахами як:

- місце гніздування для видів, які гніздяться поодинокі;
- місце гніздування для видів, які гніздяться зграями;
- місце линяння;
- місце зупинок;
- місце зимівлі.

Для кожного з цих типів використання мають бути вжиті різні заходи попередження.

Детальне вивчення впливів порушення спокою гніздування птахів у Нідерландах призвело до низки загальних висновків, які можна застосовувати скрізь в рамках АЕWA:

- особа, яка прогулюється, становить птахам більшу загрозу, ніж люди, які перебувають у транспортному засобі або верхи на коні;
- порушення спокою, викликане групою людей, можна порівняти з порушенням спокою, що викликано однією особою;
- рівень порушення спокою є лінійним до логарифму розважальної інтенсивності; тобто як тільки інтенсивність розваг зростає, створене додаткове порушення спокою стає відносно менш важливим;
- чутливість до порушення спокою є поєднанням рівня "сором'язливості" птаха і ризику його вразливості до факторів, які викликають тривогу;
- рівень "сором'язливості" є різним у різних видів птахів;
- птахи є більш чутливими до порушення спокою у відкритих оселищах;
- чим ближче до землі знаходиться гніздо, тим більша ймовірність впливу на нього чинника порушення спокою;
- чим більшою є концентрація відпочиваючих, тим меншою є щільність птахів, які гніздяться, оскільки птахи тікають з неспокійних територій, шукаючи альтернативні місця гніздування;
- чим довший сезон гніздування, тим більші впливи порушення спокою;
- у зграй птахів набагато швидше порушується спокій, ніж у поодиноких птахів.
- чим ближче види знаходяться до конкретного оселища, тим чутливіші вони до порушення його спокою;

- чим помітнішими є види, тим чутливіші вони до порушення спокою.

Птахи Європи, які гніздяться, були розділені на класи чутливості; водно-болотні птахи, зазвичай, належать до більш чутливих груп (див. додаток 2).

Більшість досліджень стосується наслідків порушення спокою під час зимівлі та зупинки водно-болотних птахів в оселищах дельт річок Західної Європи, проте результати можуть бути застосовані скрізь на території дії АЕВА. Найважливішою потребою мігруючих водно-болотних птахів в їхніх місцях зупинок та зимівлі є забезпечення достатньою енергією (харчуванням) з метою досягнення своїх місць зимівлі або місць гніздування, для відкладання яєць і вирощування потомства. Для цього їм потрібно достатньо часу. Загалом, порушення спокою з боку людини поєднується з порушенням спокою від природних подій, наприклад, викликане хижими птахами або припливами чи відпливами. На критичних етапах, таке додаткове порушення спокою може бути занадто значним. Якщо порушується спокій птахів, у них залишається менше часу на харчування, а відтак втрачаються також вторинні ресурси. Окрім того, щільність птахів є найбільшою в оптимальних ареалах живлення і у випадку з птахами, які гніздяться, у зграй птахів набагато швидше порушується спокій, ніж в одиноких птахів.

Додаток 2: Вразливість деяких європейських видів водно-болотних птахів, які гніздяться, до порушення спокою від туризму

Клас 1: Дуже вразливі до порушення спокою	Клас 2: Вразливі до порушення спокою	Клас 3: В деякій мірі вразливі до порушення спокою
<i>Ardea purpurea</i>	<i>Podiceps grisegena</i>	<i>Ciconia ciconia</i>
<i>Casmerodius albus</i>	<i>Anser anser</i>	<i>Cygnus olor</i>
<i>Ixobrychus minutus</i>	<i>Tadorna tadorna</i>	<i>Anas platyrhynchos</i>
<i>Botaurus stellaris</i>	<i>Anas strepera</i>	<i>Bucephala clangula</i>
<i>Ciconia nigra</i>	<i>Anas crecca</i>	<i>Mergus serrator</i>
<i>Platalea leucorodia</i>	<i>Anas querquedula</i>	<i>Porzana pusilla</i>
<i>Anas penelope</i>	<i>Anas clypeata</i>	<i>Fulica atra</i>
<i>Anas acuta</i>	<i>Netta rufina</i>	<i>Charadrius dubius</i>
<i>Somateria mollissima</i>	<i>Aythya ferina</i>	<i>Charadrius alexandrinus</i>

<i>Grus grus</i>	<i>Aythya fuligula</i>	<i>Vanellus vanellus</i>
<i>Recurvirostra avosetta</i>	<i>Porzana parva</i>	<i>Tringa ochropus</i>
<i>Eudromias morinellus</i>	<i>Pluvialis apricaria</i>	
<i>Numenius arquata</i>	<i>Charadrius hiaticula</i>	
<i>Philomachus pugnax</i>	<i>Gallinago media</i>	
<i>Larus melanocephalus</i>	<i>Gallinago gallinago</i>	
<i>Sterna nilotica</i>	<i>Limosa limosa</i>	
<i>Sterna sandvicensis</i>	<i>Tringa totanus</i>	
<i>Sterna hirundo</i>	<i>Tringa glareola</i>	
<i>Sterna paradisaea</i>	<i>Tringa hypoleucos</i>	
<i>Sterna albifrons</i>	<i>Calidris alpina</i>	
<i>Chlidonias leucopterus</i>		
<i>Chlidonias niger</i>		

(Джерело: Henkens, 1998).

Порушення спокою є особливо шкідливим на деяких критичних етапах в річному циклі птахів, коли попит на енергію є найвищим, а саме:

- одразу після сезону гніздування, коли птахам потрібно набрати вагу для перельоту;
- одразу після перельоту, коли вони прибувають у місця зупинок або райони зимівлі, і знаходяться в ослабленому стані;
- одразу перед початком перельоту до місць гніздування і під час зупинок або в кінці такого перельоту. У цих випадках, впливи недостатнього харчування окремих птахів або популяції можуть бути не помітними в місцях зимівлі або зупинок, але стають очевидними в місцях гніздування пізніше протягом сезону.
 - протягом низькотемпературних періодів взимку.
 - під час періодів линянь.

Етап 7: Оцінка інструментів управління екотуризмом

Потужними інструментами управління екотуризмом в місцях проживання важливих популяцій водно-болотних птахів є:

- зонування у просторі;
- зонування у часі;
- планування та картографування інфраструктури;
- планування та картографування інших засобів екотуризму;
- інформування екотуристів та туроператорів, а також рекламування об'єктів.

Зонування у просторі.

Цей інструмент може використовуватись для розосередження відвідувачів шляхом відкриття великих частин ареалу, або зосередження в окремих його частинах шляхом забезпечення доступу в одному і обмеження можливостей в іншому місці. Таким чином, може бути створений повний діапазон концентрації відвідувачів у різних частинах ареалу. Окрім того, різні типи відвідувачів можуть бути розділені шляхом надання різних можливостей для дозвілля в різних частинах ареалу без нав'язування обмежень на доступ. У разі необхідності, частини ареалу можуть бути оголошеними відкритими тільки для наукових досліджень.

Зонування в часі.

Водно-болотні птахи часто використовують території по-різному в різні пори року. На відкритих територіях важко замаскувати відвідувачів, які наближаються до птахів. Може стати необхідним обмеження кількості відвідувачів протягом певних періодів року або закриття деяких доріг і стежок, таким чином, щоб велика частина ареалу (загалом або у одному невеликому місці) залишалася у спокої. Сезонні обмеження на прогулянки на човнах можуть вимагатись на водних ділянках, де є велика концентрація водно-болотних птахів, які годують або влаштовують гнізда, під час періодів перельотів та/або взимку. Птахи, які линяють, особливо вразливі до порушення спокою, тому відвідувачі повинні бути подалі від місць линяння під час цього періоду.

У деяких випадках незначне порушення спокою може бути не дуже шкідливим. Пізніше можна буде задовольнити потреби туристів, надаючи їм доступ на територію в різні періоди дня. Наприклад, вранці відвідувачі можуть отримати доступ на транспортні засоби, які повільно рухаються. Це дасть їм можливість побачити зграї птахів зблизька. О другій половині дня обмежений доступ може бути для пішохідних відвідувачів.

Планування та картографування інфраструктури.

У разі можливості, існуюча інфраструктура повинна використовуватися в якості відправної точки при створенні мережі стежок, доріг, дерев'яних

тротуарів тощо, для запобігання будь-якої шкоди довкіллю. Схема повинна вказувати на спосіб, за допомогою якого має використовуватися маршрут (їзда на автомобілі, пішохідна прогулянка, їзда на велосипеді). Стежка може:

- вести відвідувачів, що спостерігають і вивчають особливості об'єкта та привабливі місця;
- вказувати на менш очевидні характеристики, які більшість відвідувачів може не помітити;
- відводити людей від місць, де їх присутність є небажаною;
- обмежувати відвідувачів спеціальними пунктами і вузькими коридорами у вразливих місцях.

Планування та картографування інших засобів екотуризму.

• Не повинно плануватись будівництво занадто великих споруд на відкритих ділянках, які важливі для водоплавних птахів.

• У лісистих місцях можуть бути збудовані добре обладнані укриття або спостережні вежі з належним чином прихованими стежками доступу, що дадуть можливість відвідувачам ближче побачити концентрацію водоплавних птахів, наприклад, їх зграї на гніздуванні.

• У місцях перебування, які використовуються для зимівлі та зупинок, спеціальна увага має надаватися будівництву споруд (наприклад, відкрита спостережна вежа з лавкою) для людей з метою спостереження за щоденними пересуваннями деяких видів птахів між місцями годування та гніздування, як на природоохоронній території, так і за її межами. Деякі польоти можуть бути вражаючими і багато відвідувачів отримують задоволення, стоячи або сидячи у стратегічному місці, милуючись ними під час сходу або заходу сонця. Часто можна знайти вдале місце для подібних спостережень за цими польотами, що не викликатиме жодного порушення спокою птахів.

• Такі елементи як лавки та столи для пікніка заохочують відвідувачів залишатися в одному місці протягом значного періоду часу, і їх доцільно встановлювати лише у випадку мінімального ризику порушення спокою птахів. Може бути доцільним планування низки таких споруд у добре схованих місцях і забезпечення тільки одиничних лавок або столів у більш відкритих місцях, якщо взагалі таке допустимо.

• Планування використання інших споруд залежатиме від кількості відвідувачів, що є прийнятною у цьому ареалі. Великі і привабливі споруди заохочуватимуть більшу кількість відвідувачів; брак споруд призведе до зменшення їх кількості.

• Такі будівлі як візит-центри або готелі, якщо це взагалі доцільно, мають бути розташовані на значній відстані від місць, важливих для птахів, і загалом їх краще планувати за межами фактичного об'єкта в рамках АЕWA. Пропускна спроможність готелів та кемпінгів має бути пристосована до пропускної спроможності об'єкта.

Інформування екотуристів та туроператорів, а також рекламування місць перебування.

- Відвідувачі мають бути добре поінформовані про заходи, які було вжито, а також їхні причини. Еко туристи будуть вдячні за підготовлену належним чином інформацію і більш ймовірно, що вони дотримуватимуться правил, якщо такі правила будуть зрозумілі.

- Відвідувачам потрібно надати інформацію щодо того, чому існує це місце перебування, що тут можна побачити, як вони можуть це побачити, як себе поводити, і що може їх привабити, щоб вони захотіли знову приїхати. Завдання полягає в тому, щоб не обмежувати поведінку користувача, а змінити її шляхом удосконаленого розуміння. Має бути інформація до приїзду, під час приїзду, а також інформація в місці перебування, яка надається гідами, отримується з листівок (брошур) або вказівок під час самостійних екскурсій.

- Рекламування та поширення точної інформації може стати засобом привернення уваги цільового типу відвідувачів, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Зворотній зв'язок з туристами та іншими відвідувачами також може використовуватись як інструмент управління.

Етап 8: Створення місцевих комітетів з управління екотуризмом

Для управління розвитком екотуризму в об'єктах в рамках АЕВА має бути створено місцевий комітет. Рамки, до яких має бути задіяно державний комітет (Крок 1), залежатимуть від етапу впровадження стратегії управління екотуризмом для країни в цілому.

Місцевий комітет повинен управляти розвитком екотуризму в об'єкті з самого початку, і повинен мати повноваження для впровадження правил та положень плану управління, який має розроблюватися.

Комітет з питань управління екотуризмом може складатись з наступних представників:

- експертів з екотуризму;
- експертів з водоплавних птахів і оселищ водно-болотних угідь;
- експертів з проектування будівель та інфраструктури;
- менеджерів з питань ресурсів та працівників парків (державних, приватних);
- гідів, за наявності;
- місцевих і регіональних політиків та адміністраторів;
- фермерів натуральних господарств, місцевих мисливців та рибалок;
- комерційних «сафарі»-мисливців;
- комерційних туристичних операторів;
- власників готелів та кемпінгів;
- обслуговуючого персоналу;
- місцевих підприємців;
- інших осіб, які мають інтереси у цій сфері.

Можливо буде зручно розпочати роботу зі створення низки підкомітетів з метою аналізу різних аспектів діяльності.

Завдання комітету включатимуть:

- нагляд за отриманням та аналізом даних щодо природних ресурсів, використання відвідувачами та місцевим населенням території;
- визначення можливих конфліктів навколо ресурсів (напр., між екотуризмом та рибальством);
- визначення завдань для кожної туристичної зони;
- розробку плану управління екотуризмом (Крок 9);
- оцінку фінансової життєздатності кожної частини плану.

Якщо буде забезпечено фінансову життєздатність важливих частин плану, тоді комітет візьме відповідальність за:

- виконання плану (Крок 10);
- моніторинг, огляд та перегляд плану.

План виконання має бути поетапним, таким, який може витримати обмежену кількість туристів та незначні кошти на початкових етапах і може бути розширений на пізніших етапах, в разі виникнення потреби (тобто, якщо більше туристів зацікавляться об'єктом). Такий поетапний підхід має бути запланований від самого початку. Додатковою його перевагою є те, що легше буде вносити зміни до плану, якщо в результаті моніторингу виникне потреба у цьому. Поетапний підхід надає також кращі можливості для оцінки успіху при виконанні, отже, кращі можливості для демонстрації того, що проект є цінним і вартим інвестицій. Складним може стати отримання політичної підтримки проекту, якщо будуть величезні початкові витрати, а очікувані результати лише у довготривалій перспективі.

Етап 9: Розробка планів управління екотуризмом

У літературі можна знайти багато прикладів схем планів управління. Модель, яка тут використовується, ґрунтується на Керівних принципах № 4: *Керівні принципи щодо управління ключовими об'єктами мігруючих водно-болотних птахів.*

План управління екотуризмом повинен включати:

1. Опис об'єкта.
2. Стратегію екотуризму.
3. Залучення місцевої громади.
4. Споруди на природоохоронній території.
5. Споруди, які можуть бути збудовані на території об'єкту або за його межами.
6. Споруди за межами об'єкту.
7. Інформаційні матеріали.
8. План маркетингу.
9. План навчання.
10. План моніторингу.
11. Стратегію управління.
12. Співпрацю державного та приватного секторів.
13. Проекти, програми та робочі плани.
14. Фінансовий план.
15. План огляду.
16. Додаткову інформацію.

Як було наголошено в Етапі 5, поступовий, поетапний підхід має бути затверджено при розробці та виконанні плану управління. Планом має бути передбачена обмежена кількість туристів та незначні кошти на початковому етапі, але він має бути розрахований і на більшу кількість туристів, у разі зростання потреби.

1. Опис об'єкта.

Природні ресурси:

- Багато країн має аерофотознімки та мапи використання території. Стандартизовані таблиці даних можуть бути використані для:
 - опису оселищ;
 - інформації про існуючі інфраструктуру та людську діяльність (напр., дороги, причали, рибне господарство, сільське господарство), що може слугувати в якості відправної точки для розвитку інфраструктури для екотуризму;
 - реєстру видів водоплавних птахів в межах ареалу та способу, яким він використовується (див. Етап 6).

Більшість цієї інформації може бути отримана як результат виконання інших керівних принципів АЕWA.

- Співвідношення об'єкта до інших екосистем (напр., існування важливих екокоридорів) має бути задокументовано в усі періоди.

- Потрібно розглянути можливість об'єднання об'єкта з одним або кількома відповідними ареалами в іншій країні (див. Вставку 5 в Керівних принципах № 4: *Керівні принципи щодо управління ключовими об'єктами мігруючих водоплавних птахів*).

Відвідувачі:

- Дані щодо використання ареалу відвідувачами в різні періоди дня і року повинні бути зібрані і проаналізовані.

Місьцеве використання:

- Дані щодо використання об'єкта місцевим населенням мають бути зібрані і проаналізовані з метою визначення можливих конфліктів за ресурси.

2. Стратегія екотуризму.

- Визначення завдань для підтримки екологічної цілісності та визначення меж прийнятної зміни.

- Визначення різних типів зон для екотуризму на природоохоронній території, як щодо простору, так і стосовно часу, і нанесення їх на мапу.

- Прийняття рішення щодо того, які види діяльності є прийнятними (туризм, велосипедний спорт, гребля, їзда по бездоріжжю), в яких зонах та в який період року.

- Прийняття рішення щодо «рекреаційної пропускної спроможності» місця перебування, тобто кількості людей, яких може прийняти об'єкт в різні пори року.

- Розробка ідей для організованих екскурсій, прогулянок на природі, самостійних екскурсій тощо.

- Прийняття рішення щодо процедур надання доступу. Альтернативи включають:

- Перший, хто прийшов, першим отримує обслуговування на вході.

- Перший, хто прийшов, першим отримує обслуговування під час попередньої реєстрації. Попередня реєстрація має гарантувати відвідувачам доступ до кемпінгів, готелів, спеціальних екскурсій та інших споруд, доступ до яких може бути обмеженим. Попередня реєстрація залежатиме від наявності простих комп'ютерних систем та успішної реклами.

- Поєднання двох способів. Співвідношення наявних місць встановлюється на вході, а решта під час попередньої реєстрації. Процентні співвідношення можуть коливатися в різні пори року в залежності від сезонів відпусток.

- Обмеження тривалості перебування шляхом обмеження обсягу часу, який відвідувачі можуть витратити в об'єкті, в кемпінгах або в готелях.

- Забезпечення того, що з правил не робляться винятки — для попередження роздратування серед відвідувачів.

• Прийняття рішення щодо плати за вхід для туристів та туроператорів. В деяких випадках плата є вищою для іноземних туристів, ніж для вітчизняних.

• Формулювання керівних принципів для поведінки відвідувачів. Товариство з екотуризму розробило суворі керівні принципи для управління усіма аспектами екотуризму.

• Формулювання керівних принципів для туроператорів.

• Формулювання керівних принципів для інших груп користувачів, напр., місцевих рибалок та мисливців (див. також Керівні принципи № 5: *Керівні принципи щодо масового полювання на перелітних водоплавних птахів*).

• Розробка контрактів для екскурсоводів, туристичних операторів, власників готелів, кемпінгів тощо).

3. Залучення місцевої громади.

• Мають бути враховані будь-які обмеження на використання ресурсів, як зазначено у стратегії екотуризму для об'єкта. Виконання інших керівних принципів АЕWA може забезпечити інформацію з цього приводу (полювання, пошкодження посівів тощо).

• Основними завданнями залучення громади мають стати можливість працевлаштування, диверсифікація місцевої економіки, розширені ринки для місцевих продуктів та покращена інфраструктура для перевезень.

• В деяких випадках уся громада може бути задіяна до управління екотуризмом (екотуризм на основі громади).

Має бути створено форум з місцевою громадою для обговорення її залучення до діяльності пов'язаної з екотуризму.

• Має бути складено реєстр з інших місцевих пам'яток, цікавих для екотуристів, наприклад, історичні місця, місця архітектурного або археологічного інтересу, місцеві ремесла, продукція та фольклор. Цей реєстр має включати не тільки самі об'єкти, але також і навколишні території.

• Обговорити, які території та об'єкти туристи не повинні відвідувати з релігійних або соціальних причин.

• Прийняти рішення щодо можливостей етнічного поселення туристів у селах.

• Прийняти рішення щодо типів та кількості магазинів (сувенірів, місцевої продукції) та екскурсій, які будуть дозволені на території об'єкта та навколо неї.

- Обговорення залучення місцевого населення до оренди велосипедів та/або каное чи організованих екскурсій по території.

Екотуристи не вимагають спеціальної розкоші. Споруди повинні бути зручно розташовані та добре пристосовані до довкілля і, бажано, щоб були збудовані в місцевому стилі. Основні вимоги включають чисту питну воду, надійні каналізаційні споруди та місця викиду відходів. Вони повинні мати чіткі позначення. Місцеві околиці повинні бути максимально аутентичними, традиційними, привабливими та чистими.

Можливо, доцільним є те, щоб на початкових етапах не усіма об'єктами та послугами могло користуватись місцеве населення, зважаючи на брак коштів і/або знань. Проте, це може бути завданням на майбутнє.

4. Споруди на природоохоронній території.

Тип і кількість споруд залежатимуть від оселищ, способу використання території водно-болотними птахами та стратегії розвитку екотуризму. Вони можуть включати:

- Дороги - має бути розроблена мережа доріг для огляду, якщо потрібно, а також повинна бути запроваджена сувора політика щодо їзди на автомобілі по бездоріжжю.
- Екологічні стежки, пішохідні стежки, та інші інформаційні доріжки.
- Доріжки для велосипедистів.
- Спостережні вежі та укриття, якщо потрібно, екрани вздовж доріг, стежок та входів до укриттів для маскування відвідувачів, які наближаються.
- Місця відпочинку та місця для пікніків; для більшості екотуристів, звичайна лавка або стіл для пікніка будуть достатніми.
- Платформи або пірси для човнів, для посадки на човни, для прогулянок.
- Пояснювальні таблички, знаки, вказівки тощо. Вони не повинні погіршувати пейзаж.
- Споруди з чистою питною водою.
- Електроенергія.
- Споруди каналізації та видалення відходів.

5. Споруди, які можуть бути збудовані на території об'єкту або за його межами.

В залежності від розвитку екотуризму вони можуть включати:

- Навчальний центр з інформацією та програмами для:
 - екотуристів;
 - гідів та охоронців;
 - місцевого населення.
- Пости охорони на кордонах та вздовж об'єкта.
- Готелі та хостели.
- Кемпінги.

- Житло в будинках місцевого населення та біля них.
- Кафе та ресторани.
- Вбиральні.
- Споруди для оренди велосипедів.
- Споруди для оренди байдарок.
- Магазины сувенірів, місцевих ремесел та магазини, які продають місцеву продукцію.
- Інші магазини, наприклад, компанія, яка продає спорядження, спеціалізовану літературу, спеціалізоване обладнання (біноклі, фотоапарати, плівки тощо), відповідний одяг та продукти харчування.

Ці об'єкти можуть фінансуватись та/або управлятись на державному або приватному рівнях. Якщо вони збудовані у приватному порядку, то має використовуватись стандартна схема для «Операційного плану умов для туристичних споруд» (див. додаток 3) та набір стандартних умов з метою забезпечення того, що споруда розроблена у відповідності із стратегією розвитку екотуризму для об'єкта. Важливо забезпечити, що навіть, якщо об'єкт не є власністю на місцевому рівні, місцеві мешканці максимально будуть задіяні в експлуатації об'єкту. Від приватних гідів (місцевих або інших) вимагається здійснювати діяльність в межах структури попередньо розробленого контракту або домовленостей.

Окрім цього:

- Використання відповідного проекту для об'єкту, що добре підходить до автентичного місцевого стилю. Сучасні будівлі не потрібно будувати біля привабливих місцевих сіл.
- Побудова споруд з мінімальним впливом на довкілля. Якщо можливо, використання місцевих матеріалів.
- Використання незначної кількості води.
- Використання незначної кількості електроенергії. Там, де це можливо, використання енергії води, вітру та сонця для виробництва електроенергії в об'єкті.
- Впровадження прийнятної системи для поводження з твердими побутовими відходами та стічними водами.

Додаток 3: Умови для туристичних споруд

Звіт про оцінку екотуризму в національних парках Бао Болонь та Кіанг Вест у Гамбії (USAID, 1994) містить приклад схеми для «Операційного плану умов для туристичних споруд». Це може виступати як модель для управління туристичними спорудами в інших об'єктах.

Основний зміст операційного плану є наступним:

- I. Короткий опис обсягу умов для об'єктів
- II. Управління відвідувачами

- A. Правила та інструкції
 - 1. Складські приміщення
 - 2. Паркування транспортних засобів та човнів
 - 3. Дороги і транспорт
 - 4. Користування пляжами і човнами
 - 5. Щоденні користування
 - 6. Тривалість перебування
 - 7. Кількість людей
- III. Управління об'єктами
 - A. Час роботи
 - 1. Щорічно
 - 2. Сезонно
 - 3. Щотижнево
 - 4. Свята
 - B. Політика бронювання та відшкодування
 - C. Послуги
 - 1. Обсяг
 - 2. Якість
 - 3. Ставки
 - 4. Громадські зауваження
 - D. Безпека і санітарія
 - 1. Перевірки
 - 2. Знаки
 - 3. Сміття
 - 4. Виявлення пожеж
 - 5. Ліквідація пожеж
 - 6. Звітність щодо нещасних випадків
- IV. Процедури щодо укомплектування персоналом та зайнятість
 - A. Кількість працівників
 - B. Навчання
- V. Публічна інформація
 - A. Знаки
 - B. Література
 - C. Реклама

6. Споруди за межами об'єкту.

Регіональний та/або національний уряд повинен взяти відповідальність за забезпечення інфраструктури на навколишній території. Якщо розвиток екотуризму передбачає збільшення відвідувачів у майбутньому, тоді важливим буде забезпечити відповідну мережу доріг та послуги громадського транспорту на навколишній території в достатньому обсязі для того, щоб впоратися із прогнозованим збільшенням кількості туристів.

7. Інформаційний матеріал.

Для екотуристів та туроператорів може бути доступне велике різноманіття інформаційних матеріалів.

- Інформація щодо природних ресурсів об'єкта, особливо, щодо водно-болотних птахів. Книги, періодичні видання (журнали або бюлетені), афіші, листівки та аудіо-візуальні матеріали можуть бути підготовлені у співпраці з комерційними видавцями для отримання прибутку для об'єкта.

- Інформаційні доріжки. Інформація на знаках на території або на попередньо записаних аудіо приладах, розташованих у важливих пунктах уздовж доріжок. Ця інформація може бути також доступна у брошурах, путівниках про природу та на мапах доріжок.

- Інформація щодо того, що відбувається в парку, наприклад, організовані тури та програми, такі як слайд шоу, екологічні бесіди, багаття.

- Інформація щодо природних та культурних ресурсів території.

- Практична інформація щодо проживання (готелі, хостели, кемпінги), ресторанів, магазинів тощо.

- Практична інформація щодо доступу, обмежень, діапазону можливостей щодо досліджень, мережі транспорту, цін тощо.

- Загальна інформація щодо об'єкта, що є доступною по країні та за її межами і може бути надіслана тим, хто замовляє відвідування заздалегідь. Корисна технічна інформація має бути доступна для надання допомоги відвідувачам у плануванні своїх поїздок (напр., інформація щодо того, чи потрібен їм повнопривідний транспортний засіб).

- Інформація щодо того, як були збудовані споруди і як вони функціонують з мінімальним впливом на довкілля. Це є доброю рекламою. Якщо частина або всі кошти від відвідувачів використовуються в організації діяльності в об'єкті, цей факт має бути доведений до відвідувачів.

- Інформаційні матеріали (слайди, фільми, експонати) для демонстрації в центрі відвідувачів.

- Матеріали для навчальних курсів для персоналу та місцевих гідів (див. пункт 9 нижче).

8. План маркетингу.

Рекламні матеріали не повинні містити тільки інформацію про сам об'єкт, але й мають включати також інформацію про інші біологічні, культурні, історичні та археологічні особливості території. У такий спосіб може бути донесено, що відвідування регіону є доцільним та цікавим.

- Національний маркетинг може здійснюватись у поєднанні з іншими об'єктами в країні. Важливим є отримання експертної консультації щодо найкращих способів рекламування можливостей для екотуризму і прийняття рішення щодо того, як широко мають рекламуватись ці можливості у міжнародному масштабі.

- Розробка плану для поширення інформаційних матеріалів.
- Розробка плану щодо поширення інструкцій для екотуристів та туроператорів.

9. План освітньої діяльності.

Освітня діяльність має здійснюватись для усіх людей, які працюють в об'єкті. В деяких частинах території АЕWA існують можливості для навчання працівників природоохоронних територій. Деякі з доступних курсів включають управління відвідуванням.

У багатьох випадках освітня діяльність має бути організована в об'єкті із залученням експертів зі сторони для проведення навчальних курсів. Навчання потрібно для:

- управлінців об'єкта;
- гідів (резервний персонал, місцеві мешканці);
- охоронців;
- персоналу центрів відвідувачів та навчальних центрів;
- персоналу готелів, хостелів, кемпінгів та магазинів;
- місцевих волонтерів;
- туроператорів.

Максимальна кількість резервного персоналу має вільно володіти однією або кількома іноземними мовами. Також для місцевих мешканців (наприклад, школярів і людей, які опосередковано зайняті в екотуризмі) мають бути організовані екологічні освітні програми.

10. План моніторингу.

Програми моніторингу, в яких використовуються стандартні таблиці даних, мають бути розроблені для оцінювання:

- впливу туристичної діяльності на якість довкілля;
- кількості відвідувачів в різні пори року і в різних частинах об'єкта; розміру групи, типу та тривалості відвідувань; взаємодії між відвідувачами; скупчення людей тощо;
- якості та відповідності стежок (розмивання стежок, розвиток небажаних, стихійних стежок тощо);
- відповідності програм, запропонованих відвідувачам, працівникам та місцевому населенню;
- соціальних впливів на місцевих мешканців;
- задоволення відвідувачів і рівня відповідності їх очікуванням (з усної та письмової інформації перед подорожжю). Задоволення відвідувачів є дуже важливим для сприяння розвитку та популяризації об'єкта;
- фінансових результатів.

11. Організація управління.

Стратегії мають бути розроблені для контролю за:

- Екологічним впливом (наприклад, програми технічного обслуговування доріжок, укриттів, місць для зупинок). Технічне обслуговування укриттів та екранів є дуже важливим для попередження порушення спокою для водно-болотних птахів.

- Кількістю туристів та проблемами з перенавантаженням відвідувачами.
- Водними ресурсами, енергією та людськими ресурсами.
- Примусовим впровадженням норм і правил. Невелика кількість відвідувачів, які порушують правила поведінки, може мати значний негативний вплив на природне та соціальне середовище.

12. Співпраця з громадськими та приватними секторами.

Належне управління у довгостроковій перспективі залежить від регулярного зворотного зв'язку з усіма задіяними сторонами. Це є єдиним способом для попередження конфлікту між різними представниками інтересів. Місцевий комітет з екотуризму повинен регулярно збиратись в самому об'єкті або біля нього, а також, якщо це потрібно, до участі в засіданнях мають бути запрошені експерти.

13. Проекти, програми та плани роботи.

Усі запропоновані заходи з управління екотуризмом в об'єкті мають бути сформульовані у належним чином визначені проекти, програми та плани роботи. У них потрібно точно описати, що має бути здійснено і коли, хто буде задіяний, обсяги витрат.

14. Фінансовий план.

Мета фінансового менеджменту полягає в тому, щоб зробити територію самофінансованою. Фінансування вимагається для:

- будівництва споруд;
- техобслуговування споруд;
- управлінського персоналу;
- освіти та інформування;
- моніторингу;
- досліджень.

Уряд повинен відповідати за деякі елементи фінансування, в той час, як приватний сектор може бути в значній мірі відповідальним за інші (див. Етап 4). Приватні підприємці повинні брати на себе частку витрат на будівництво та підтримання тих державних споруд, які дають вигоду приватному підприємству.

Національний уряд може звернутися з проханням про отримання певної частини доходів від екотуризму у об'єкті, наприклад, для розвитку та підтримки інфраструктури у регіоні. Проте, наскільки це можливо, значна частина

прибутку має використовуватись для управління самим парком та для економічного, соціального і екологічного розвитку навколишньої території.

Виконання плану не повинно розпочинатись до забезпечення фінансування важливих частин плану.

15. Перегляд плану.

Перегляд плану є тривалим процесом. Звіти, де викладено огляд стану виконання проектів, програм та робочих планів, мають складатись з певною періодичністю.

16. Додаткова інформація.

План управління екотуризмом може також включати:

- перелік літератури;
- перелік осіб (експертів) та організацій;
- перелік туроператорів, які можуть бути задіяні;
- календарний графік виконання плану;
- календарний графік для відповідних проектів, програм та робочих планів;
- бюджет.

Проект плану управління екотуризмом має бути представлений експертам в усіх відповідних сферах для отримання зауважень і доопрацювання.

Етап 10: Виконання планів управління екотуризмом та їх перегляд за необхідності.

Для розвитку екотуризму в об'єкті необхідні початкові фінансові інвестиції для подальшого отримання прибутків. Виконання плану екотуризму не повинно починатись до забезпечення фінансування усіх важливих частин плану (які сформульовано у проектах, програмах та робочих планах). Інакше, у довгостроковій перспективі, витрати на ліквідацію шкоди навколишньому природному середовищу та ресурсам можуть постійно перевищувати прибутки.

Що стосується процедур виконання та перегляду, див. Керівні принципи № 4: *Керівні принципи щодо управління ключовими об'єктами мігруючих водно-болотних птахів.*

Переклад витягів з Керівних принципів стосовно розвитку екотуризму на водно-болотних угіддях виконано на замовлення Міністерства екології та природних ресурсів України в рамках проекту Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні Секторальної бюджетної підтримки».

UNEP/AEWA Secretariat
UN Campus Hermann-Ehlers-Str. 10
53113 Bonn

Germany

Tel.: +49 (0)228 815 2413

Fax: +49 (0)228 815 2450

aewa@unep.de www.unep-aewa.org